

latát) ki-ki úgy vezeti, akár pórázon a majmot”; „A tolmács *elhullott* (nem meghalt)”; „a katonát lecsapták (nem lefejezték)”.

Kérdéseket felvethetnénk még, például, hogy miért közli a magyar kiadás fordítói jegyzetben az egyik versbetét eredeti szövegét, és a többiét miért nem. Azért, mert az *i-ző*, dubrovnikai tájszóvalással van írva? Miért *idősebb fivér*, aki bátyja is lehet valakinek? De ezek apróságok, amelyek eltűnnek egy jól kimunkált fordítói ars poetica vértete mögött.

PAPP György

PORLÓD MÍTOSZA

Temesi Ferenc: *Por I—II*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986—87

Lexikonregény, szótárregény — ezek a műfajjelölő terminusok lenyűgöznek körül Temesi Ferenc nem kis reklámmal (porveréssel?) beharangozott, kétkötetes regényét. Az első kötet fülszövege „írói szótár formájú regényt” ígér az olvasónak. Lexikon, szótár, enciklopédia... S hogy e lexikográfiai jelleget hangsúlyozó meghatározások ellenére regény-e a *Por*? Igen.

Balassa Péter már a *Por* első kötetének megjelenésekor új technikáról beszél (*Könyvvilág*, 1987. febr.) A magyar prózában mindenképpen újdonságnak, új szerzői eljárásnak számít, hogy a regényíró betűrendbe szedett címszavakhoz rendelt szócikkekből olvaszt össze egy nagyregényt, a lexikonokban használatos előre- és hátrautalásokkal él, tilde jeleket alkalmaz, s hangsúlyozza: regénye lexikonokhoz, szótárakhoz hasonlóan „bárhol elkezdhető és bármikor abba is hagyható”.

Temesi mindvégig nyílt kártyákkal játszik; az *előszó* címszó alatt világosan felsorakoztatja írói célkitűzéseit, szemlélteti poétikai eljárását, utasításokat ad. Azonkívül, hogy az olvasót (Szótárforgatót) maximálisan igyekszik bevonni művébe, „kutya kötelességének” tartja, hogy regénye *közérthető* és *szórakoztató* legyen. Az *előszót* persze a betűrendbe szedés törvényszerűségeinek megfelelően, szöveg közben helyezi el, s ez a mozzanat is egyike azon szerkezeti eltulodásoknak, amelyek felszakítják a konvencionális regényszerkezetet.

A *Por* cselekménye (?) a Csömör megyei Porlódon játszódik 1833 és 1973 között, s mintegy hat generációt vonultat fel. Főhőse Szeles András, az elbeszélő pedig magát Szótárírónak nevezi. A hol első, hol harmadik személyben megszólaló elbeszélő révén azonban elmosódnak a hős és az elbeszélő közötti határok: átfedések jönnek létre (ld.: „Több mint kétséges, hogy Szótáríró [azonos] volt Szeles Andrással: való-

színű.”), másutt pedig az én-elbeszélés pózában fellépő főhős mintegy elidegeníti magától a Szótáríró (,Dédapám, Balogh István, akinek Szótáríró által adományozott állandó jelzője a »nyughatatlan« volt...» stb.). A regényben tehát problematikussá válik főhős és elbeszélő: mindkettő az író alteregójának szerepében lép fel.

A *Por* olvasója már a mű kezdetén a regényt mint műfajt érintő kérdéssel találja magát szemben: hogyan áll össze a történet (s összeáll-e) e címszavakra hasogatott műben? E látszólag önálló szócikkek, „szigetek” (Balassa „történetbokrokat” említ) mint részek milyen viszonyban állnak a műegésszel? A *Por* meglepetése, hogy a „történet” végül is összeáll. Létezik ugyanis egy domináns — igaz, laza — történet-szál, amelynek végigvonulatásával Temesi a jelenként megidézett közelmúlt, a 60-as, 70-es évek eseményeit járja be a maga kamaszos interpretációjában: András, a barátok (Bóka, Zöllei, Gall, Attila stb.) és a szerelmek (Ili, Marietta, Katlan) története. Ez a fő történet-szál indázza be a regényt, ez kanyarog, miközben „felszedi”, magához rántja az előző generációk történetdarabjait. Erre a lebegő történetre fűződnek fel a távolabbi múlt fő történetömbjei: a tiszai árvíz, a víz-szabályozás, az 1929-es gazdasági válság; az egyes generációk tagjainak „magántörténetei”, Porlód enciklopedikus igénnyel felsorakoztatott művelődéstörténeti, történelmi, népelettörténeti stb. mozzanatai és egyéniségei. Az egyes szócikkekbe foglalt olvasókönyvbetétek, apróhirdetések, csúfolók, emlékkönyvversek, esküszövegek, hírek, kalendáriumrészletek ugyanakkor a hat generáció, a Kispéterek-Baloghok-Stolzok közvetlen érintkezési pontjait hozzák létre a regényben. Az említett szövegbetétek, akár a balladaidézet, a cégtáblaszöveg, a mellékelt fotók és a családfarajz azonban Temesi regényében túllépnek betétjellegükön. A regényszöveg immanens részeivé válnak, s nem utolsósorban azt az írói eljárást és célt is jelzik, miszerint „egy szótáríró csak rögzíti a nyelvi jelenségeket, és nem véleményezi”. A generációk érintkezési pontjait persze nemcsak a felsorolt típuszövegek egymás mellé illesztésében véljük felfedezni. Ezek csupán külső érintkezési pontok, s túlságosan is mechanikusnak, erőltetettnek hatnának, ha a szöveg nem tudna felkínálni mélyebb, belső összefüggéseket. Ezek a mélyebb, belső összefüggések az egyes generációk egyéni és történelmi sormozzanatainak meglepő hasonlóságából, átfedéseiből fakadnak a regényben, s hozzák létre annak belső erővonalait. E helyenként, szórványosan egybekapcsolódó „szigeteknek” ugyanazon emlékezés mossa partjait, s ez újabb koherenciát hoz létre a szövegben. „Az író az emlékezet morzsáiból gyúrja újra a kenyeret, és a saját élete kemencéjében süti ki” — mondja Temesi. Ez az emlékezés a gyerekkor rácsos ágyából” indul ki, ahonnan „jó kilátás nyílik az 1950-es évekre”, s nyúlik vissza egyféle családtörténet-nyomozással és a kútfők felkutatásával egészen 1833-ig. S ezen a ponton kell keresnünk a *Por* rokon alkotásait is: többek között Lengyel Péter Cse-

réptörését („kistörténelmét”) és Nádas Péter *Egy családregény vége* című művét. A *Por* is családtörténet-rekonstrukció, s több is annál: a múlttal, való szembenézés is, s akár a két említett regényre, rá is érvényes az a megállapítás, mely szerint: „A »nagy történelem« alatt húzódó kistörténelem (...) az emlékező, visszatekintő rekonstruáló attitűd által, felidézhető, megélt élmények, családi hagyomány, tárgyi dokumentumok, mesék, legendák, mítoszok nyomán elevenedik meg” (Thomka Beáta).

A *Por* emlékezésmechanizmusa problematikus: kihagyásos, egyenetlen, szeszélyes. Emiatt felelhet meg írójának az említett indázó, kanyargó eljárás, a múlt örvénykarikákat rajzoló megelevenítése. Linearitásról itt szó sem lehet, s feltételezésünk szerint ezt a linearitást, ezt a „rendet” kell, helyettesítenie egy másféle rendnek: a címszavakkal ellátott szócikkek betűrendbe sorolása által létrehozott „szabályosság”-nak.

Temesi emlékező Szótárírója a porlói élet óriási tablóját rajzolja meg, melynek középpontjában a szögediség/porlódiság, mint létforma áll ö-ző nyelvjárásával, néprajzi apparátusával, helyi szókincsével, történelmével, adomáival, neves személyiségeivel stb. Közben egy sor „műfajt” vonultat fel szócikkeiben: történetiszilánkokat, eseteket, pillanatfelvételeket, portrét, feljegyzést, naplórészletet, anekdotát, de megtalálható itt Tömörkény szellemében írt novella és tudományos traktátus is, vagy éppen ennek ironikus kifordítása. Némelyik csak ürügy, hogy írójuk megcsillanthassa humorát, leleplezzen egy-egy történelmi pillanatot vagy személyiséget, parodizáljon (pl. Lencse Éva-ciklusa), ironizáljon (Csillag börtön), groteszkké sarkítson (Radnóti vizsgafelelése Horger Antalnál), jelentésátfedéseket hozzon létre (Porlód és a Tiszák), szóleleményeit hozza felszínre (szótárogató, történelemleírók, századperdülő), vagy a főhős kamaszos világlátásának tükrében, nagyképű interpretálásában rekonstruáljon egy-egy műtdarabot. Rengeteg eseményt, a történelem, irodalom, néprajz, zene stb. számos egyéniségét „szócikkezi”, túlnyomórészt néven nevezve, de akad néhány álnévvel jelölt szereplő is, ami helyenként kétségeket ébreszt az olvasóban. Egyrészt a dekódolást nehezíti meg (ha ez egyáltalán szükséges a regény szempontjából), másrészt következtelenségekhez vezet: egyik oldalon a dokumentatív szándékot véljük felfedezni, másutt fiktív nevekbe ütközünk; Temesi az érthetőséget hangsúlyozza, magyaráz, megvilágít, majd újra rejtjeleket alkalmaz, bújtat, ködösít.

A mű egyéb következtelenségeket is rejt. Az a szerzői megjegyzés, mely szerint a kötet bárhol elkezdhető és bármikor abbahagyható, elmentésben áll azzal a megállapításunkkal, hogy a regénynek kialakul egy halvány, a regény végén ködös végkifejletbe futó történetstb. A mű végtelen voltát („sohase lehet befejezni”) maga Temesi kérdőjelezi meg, mondván: „a végét kezdettől fogva látta már”; s azt sem igen hisszük el neki, hogy csak „rögzít”, és nem véleményez. Groteszkbe,

paródiába, leleplező, iróniába — társadalomkritikába! — hajló szócik-kei, akár rokonszenvező hangja nemcsak felidéz, hanem értékelő hozzáállásáról, állásfoglalásról is tanúskodnak. Talán kimaradhattak volna ezek a szerzői eligazítások, annál is inkább, mivel Temesi nélkülük is eleget tett volna az általa célul kitűzött „értherőségnék”. Lényegesnek tartjuk azonban megjegyezni, hogy a Temesi lexikonregényével rokonságba hozható jugoszláviai művek szerzői szinte ugyanekkora jelentőséget tulajdonítanak annak a körülménynek, hogy művük éppen a címszavak miatt többféleképpen olvasható, s hogy még csak végig sem kell őket kötelezően olvasni. Miodrag Pavić *Kazár szótárában* külön kihangsúlyozza ezt, s ezt teszi Bogdan Bogdanović is *Gradoslovar* (Városábécé) című, műépítészeti esszékötetében (1982). Szembetűnő, hogy mindhárom alkotás szerzője azonos eljárással él: feladja művének lineáritását egy másféle rend (betűrend) létrehozásáért, s az olvasónak is a „lineáris” olvasás feladásának a kalandját kínálja fel. Mindenesetre érdemes lenne felfedni a három, szinte egyidőben íródott mű kapcsolattörténeti mozzanatait (közös forrásait?).

Annak ellenére, hogy a regény vége felé úgy érezzük, terhesen dagályossá válik az egyes mellékalakok portréinak regénybe sorolása, lexikonregényével Temesi meggyőzően bizonyította, amit *Látom, nekem kell lemennem* című, tíz évvel ezelőtt megjelent kispórákötetében megvalósított: „többek között azt a régi, állandó szókapcsolathoz hasonló, megkövesedett tézist is felfüggeszti, mely szerint a formai szerkesztési szempontból merész és kockázatot vállaló szövegek olvashatatlanok, vagy legalábbis nehezen olvashatók” (Thomka Beáta). Nem véletlen, hogy az első Temesi-kötetre hivatkozunk: benne csírájában már, de megvannak azok az itt még formabontásnak tűnő írói eljárások, amelyek majd a *Porban* dominánsakká válnak: a levélmontázs, az üzenetek, a hirdetések, a lapszéli jegyzetek, szótári címszók (!) prózai lehetőségeinek felvonultatása. S hogy Temesi számára is lényeges elrugaszkodási pontként szolgált első kötete, bizonyítja az is, hogy nemcsak formai, hanem tartalmi mozzanatok, ötleteket, motívumokat is átmentett belőle a *Porba* (a rádió állomás keresője, a Magyarországot szimbolizáló kenyérszelet, a magnószalagot kölcsönző tanár, pótlapok az ellenőrzőben, Tripper kocsmá, cipősdoboz-szoba, Kossuth-címer, Szabadtéri Játékok-képvrs stb.).

A *Por* az említett következetlenségek, helyenkénti aránytalanságok ellenére célkitűzéséhez híven olvasmányos, szórakoztató regény — „supa MESE!”. Temesinek a szócikkek nyújtotta kisformák óriási apparátusából sikerült egy kompakt, kilengéseivel is kiegyensúlyozott regényszerkezetet létrehoznia.